

विद्या प्रसारक मंडळ, ठाणे

मासिकाचे नाव	:	सधर्म : त्रैमासिक
संचालक	:	गुंडोपंत, हरिभक्त
प्रकाशक	:	सधर्म प्रकाशन
प्रकाशन वर्ष	:	१९७३
वर्ष	:	आठवें
अंक	:	दुसरा
पृष्ठे	:	१२ पृष्ठे

गणपत्रिका विद्या प्रसारक मंडळाच्या
“ग्रंथालय” प्रकल्पांतर्गत निर्मिती

गणपत्रिका निर्मिती वर्ष : २०१०
गणपत्रिका क्रमांक : ३०

कृष्णकृष्णकृष्ण

कृष्णकृष्णकृष्ण

स द्वूर्म

त्रै मा सि क

संचालक

गुंडापत हरिभित

वर्ष आठवें

अंक दुसरा

चैत्र, १८९५

एप्रिल, १९७३

वार्षिक वर्गणी

एक रुपया

किरकोळ अंक

पंचवीस पैसे

* * * * *

या दुसन्धा अंकांत..

चला मीं तयार आहे.

"It may be the will of Providence that the cause for which I suffer may prosper more by my suffering than by my remaining free. I am ready."

—LOKMANYA TILAK

"या चलवलीशाठी मला ही सजा होत आहे तिची वाढ मी स्वतंत्र राहाऱ्याएवजी खंडीवास भोगाऱ्यानेच अधिक ब्हावी, अशी परमेश्वराची इच्छा दिसते. चला, मीं तयार आहे."

हे उद्धार कुणा दैवताचा नसून एक अस्सल कर्मयोग्याने आपणास सक मजुरीची सजा दिली असतां ती देणाऱ्या जगाला उद्देश्न त्याचासमोर काढलेले आहेत हे प्यानांत घेण्यासारखे आहे.

प्रयत्न करणे मानवाच्या हातीं आहे, ते केलेच पाहिजेत; पण यशापयथा हे

१. ज्ञानी पुरुषाच्या सहवासांत	२
२. सद्गुरुं प्रसारार्थे	२
३. कुलभित्यांची स्वाभाविक मनीषा	३
४. याळा म्हणतात व्यक्तित्व	१०
५. सेवेतीं श्रुत होय...	११
६. विनंति असो की...	११
७. हर्तींना पक्षविले !	१२

पुढील अंक नेहमीप्रमाणे जुलै
महिन्यांत प्रसिद्ध होईल.

वर्गणी हाती देणारांनी पुढील
पस्यावर यावी.

श्रीघर भालचंद्र जाणि कंपनी

कापडाचे स्वापाती

४८ प्रायंना समाज नाळा

ज्ञानी पुरुषाच्या सहवासाचें फळ

ज्ञानाला गंगेची उरमा दिली जाते. तिच्या कांठी बसून तिच्या ओघावरोवर वाहणाऱ्या विचारधारांचें पान करणारांच्या मनावर साहजिकच कसे परिणाम घडत असतात तें पाहाऱ्या सारले आहे.

नामदेवांचा हा पुढील अभंग पाहा.

वारंवार काय विनवावें आतां । सप्तजावें चित्ता आपुलिया ॥ १ ॥
तूं काय म्हणसी कंटाळेल हाचि । जाईल उगाचि उठोनियां ॥ २ ॥
मजलागीं देवा जासी चुकवोनी । आणिन धरूनि तुजलागीं ॥ ३ ॥
दृढभक्तिभाव प्रेमाचा हा दोरा । वांधीन सत्त्वर तुझे पार्या ॥ ४ ॥
नामा म्हणे योल काय विठो आतां । भेटावें सर्वथा यांत वरे ॥ ५ ॥

नामदेव तर एक ज्ञानी पुरुष होते. त्याच्या मुखावाटे हे विचार बाहेर पडावेत, याचें आश्चर्य नाही. पण जनाबाई ही केवळ त्यांची एक मोळकरीण, आजच्या भाषेत ज्ञाना म्हणजे एक अशिक्षित अडाणी खी. तिचा हा पुढील अभंग पाहा :

धरिला पंढरीचा चोर । प्रेमे वांधोनियां दोर ॥ १ ॥
हृदय बंदिशाळा केले । आंत विडुला कोङिले ॥ २ ॥
शब्दे केली जडाजोडी । पार्या विडुलाच्या बेडी ॥ ३ ॥
सोहं शब्दे मारा केला । विडुल काकुळती आला ॥ ४ ॥
जनी म्हणे गा विडुला । आतां जीवें न सोडिं तुला ॥ ५ ॥

जनाबाईसारख्या एका 'अशिक्षित' खीच्या मुखावाटे बरील विचार बाहेर पडावेत हे आश्चर्य नव्हे का ! पण तसें बाटव्याचें कारण नाही. नामदेवांसारख्या ज्ञानी पुरुषाच्या घडलेल्या सतत सहवासाचेंच तें फळ आहे.

नामदेवांनी आपल्या प्रेमाचा दोरा विडुलाच्या पार्या बांधण्याची त्याला नुसकी भीतीच दाखविली, तर जनाबाईने त्याच्या पुढे जाऊन त्या दोराने विडुलाला बांधून केंद्र करून आपल्या हृदयाच्या बंदिशाळेत कोङून टाकले, आणि एखादा महान् वेदांश्याप्रमाणे 'सोहं' शब्दाने त्याला मारपीट केली ! नामदेवांनी विडुलाला, तूं आतां मला भेट दिलीस तर बरे, असे नुसत्या सीम्य शब्दांत महटले, तर जनाबाईने आतां तुला जिबानिर्दी सोडणार नाही अशी सह शब्दांत त्याला समज दिली !

"अवधी सत्ता भाली हाता" असे म्हणून कीर्तनाच्या रंगांत वेहोपरणे नाचणाऱ्या नामदेवांच्या विचार-धारांचे, सतत आकंठपान केल्यानंतर जनाबाईच काय, पण कुणीही अशा प्रकारे मस्त होईल !

सद्गम प्रसारार्थ

एप्रिल १९७२ च्या अंकात जाहीर केल्या-प्रमाणे "भागवतर्थम् व त्या धर्माचें नाथांच्या जीवनांत घडणारे दर्शन" हा विषयावर

लिहून आलेल्या नियंत्रांच्या बाबतचा निर्णय पुढील म्हणजे जुलैच्या अंकात जाहीर केला जाईल. परीक्षण, चालू आहे.

कुलखियांची स्वाभाविक मनीषा

आमची कृष्णाताई ही एक परित्यक्ता^१ आहे. लग्न ज्ञास्यानंतर वयभरांतच तिच्या यजमानांनी तिला टाळून दिलें तेवढां पासून ती विचारी शाळेंत शिक्षिकेचे काम करून कसेंतरी आपले आयुष्य कंठीत असते. कृष्णाच्याही उपयोगी पडावें, हा तिचा स्वभावच आहे.

एकदा तिची एक शोजारीण येऊन तिला महणाली, “कृष्णाताई, उद्यां दुपारी मी आपल्या मैत्रिणीना चहाफराळाला बोलावलं आहे. तुम्ही याल ना ? मला तुमची मदतही होईल.”

कृष्णाताई महणाली, “मदतीला अवश्य येईन. पण मला उद्यां उपास आहे; नुसत्या पाण्यावर राहाणार आहे.”

मैत्रिणीने विचारले, “उद्यां करुला उपास ? काय आहे ?”

त्यावर कृष्णाताईने महटले, “उद्यां वटपौर्णिमा आहे.”

हे ऐकतोच, मैत्रीण जवळजवळ उसळूनच कृष्णाताईला महणाली, “कृष्णाताई, तुम्हाला खूळ लागले आहे का ? ज्यानं

१. स्वार्थत्यागवृद्धीने आपले सारे आयुष्य समाजसुधारणेच्या कार्याला वाहून घेतलेल्या गेल्या पिंडीतील आमच्या एका सुहृदांना आपण केलेल्या एकंद्र कार्याकडे आता मार्गे वळून पाहती आपणाला काय वाटते, असें विचारले असती, ते प्राज्ञलपणे महणाले, “विधांचा प्रश्न सोडवायला गेलो, आणि परित्यक्ताचा एक नवा प्रश्न आमी निर्माण केला। समाजसुधारणा बांजूलाच राहिली.” त्यांचे उत्तर विचाराना जवळदस्त घवका देणारे असे आहे.

तुम्हाला टाळून दिलं तो तुमचा नवरा तुम्हाला जन्मोबन्मी का हवा आहे ! काय महणायचं तुम्हाला !”

कृष्णाताईने शांतपणे उत्तर दिले, “होय, तोच हवा आहे. पण त्यांनी बुद्धि पालवून देवाने तो मला यावा, महणून हा उपास आहे.”

यावर मैत्रीण काय महणार ? तोंडांत मारत्यासारखें होऊन जुप्प झाली।

वरील हकीकत^२ महणजे आपस्या ब्रत-बैकल्यांचा खरा अर्थ समजून न घेतां, त्यांचा आज आपण जो विषयांत करीत यसलों आहोत, त्यांचे एक उत्तम उदाहरण आहे. वास्तविक पाहतां, वटसावित्रीच्या पूजेची जी पोथी आहे, तिच्या सुरवातील “ज्यापासन अखंड (महणजे मरेपर्यंत) सौभाग्य प्राप्त होईल आणि पुत्रपौत्रादिकांची कृदी होईल” असे हे ब्रत असल्याचें स्पष्ट महटले आहें. तसेचं यांची पूजेच्या संकल्पांतही,

“अखंडसौभाग्यादिसकलमनोरथ सि द्र ये अखंडसौभाग्यप्राप्तयेच... सावित्रीपूजने अहं करिष्ये,” असे महटले आहे; आणि पूजेच्या शेवटी,

“अवैधव्यं च सौभाग्यं देहि त्वं मम सुमते,” अशी सावित्रीची प्रार्थना केलेली आहे. त्यांत कुठेंदी “जन्मोबन्मी मला होच नवरा मिळू दे” असे महटलेले नाही. अशी वस्तुस्थिती असतां जाणूनबुजून तसा प्रवाद पसरविणे महणजे निव्वळ खोड-सालपणाच नव्हे का ? पण गेल्या दोन पिढ्या, कुणीही विरोध न करतां, आपण तो करीत

२. ही हकीकत सत्य आहे अर्थात नांव बदलले आहे.

आणो आहोत, हे आपले दुर्देव होय.

अशा परिस्थितीत बटसाविश्रीच्या उपासाचे खेरे मर्म ध्यानात येण्यासाठी त्याची पार्श्वभूमि असलेली सत्यवान-साविश्रीची कथा नीटपणे ठाऊक असणे अवश्यक आहे.

मददेशच्या राजा अशवतीला अपव्य नव्हते म्हणून त्याने साविश्रीदेवीची^५ आराधना केली असता, देवीने प्रसन्न होऊन त्याला वर मागायला संगितले. तेव्हां बंशाचा उत्तम प्रकारे विस्तार करणे पुढी लाभावेत असें त्याने देवीजवळ मागितले. त्यावर देवीने, “प्रत्यक्ष आपला अवतारच अशी आणि उभय कुलांचा उद्घार करणारी एक कन्या होईल” असा राजाला वर दिला. त्याप्रमाणे यथाकाळ त्याला सर्वगुणसंपन्न अशी एक कन्या झाली. साविश्रीदेवीचाच अवतार य तिच्याच प्रसादाने झालेली म्हणून त्याने तिचे नांव साविश्री ठेविले.

३. मूळ कवा महाभारत, बनपर्व अच्याय २९४ ते ३०० मध्ये आहे. तदून ती स्कंदपुराण, शिवसनखुमार संबादात आणि ब्रह्मबैतृपुराण, प्रहृति संबादात थोड्या फरकाने आहे. सध्या बटसाविश्रीची पूजा उया पोर्थीवरून केली जाते, ती स्कंदपुराणावर आधारलेली आहे. आमी देत असलेल्या क्यंत साविश्रीचे चित्र नीटपणे ढोळ्यासमोर उमे राहव्याचे दृष्टीने यम-साविश्री संबादात बदल केला आहे.

४. स-या धातूपासून साविश्री हा शब्द झालेला आहे. साविश्रीदेवी ही वेदमाता आहे. तिच्या आराधनेत गायत्रीमंत्राचा (ऋग्वेद, ३, ६२, १०) जप केला जातो. गायत्रीमंत्राला साविश्रीमंत्र असेही महणतात.

साविश्री वयांत आल्यावर तिच्या विवाहाचा प्रभ भाला. ती रूपगुणांनी अद्वितीय असल्याने कुणीही शात राजपुत्र तिला मागणी घाली ना. तेव्हां राजाने आपला एक मंत्री बरोबर देऊन तिला वर संशोधनासाठी पाठविले.

त्यावेळी शाल्वांचा वृद्ध राजा दुमरसेन याच्या अंधवाचाचा फायदा घेऊन त्याच्या कपटी प्रधानाने त्याचे राज्य बळकावले असल्याने तो अरप्यांत एका नडीच्या आधमात आपला काळ पत्नीलमधेत कटाने कठीत होता. ऐन तारप्यांत असलेला त्याचा एकुलता एक मुलगा सत्यवान, हा, वृद्धापकाळी माता-पित्यांची सेवा करणे हे आपले आच कर्तव्य आहे, असें समजून त्याच्याजवळ आनंदाने राहिलेला होता.

वरसंशोधनासाठी फिरत असलेली राजकन्या साविश्री अरप्यातील त्या आधमात आली असतां, तिची सत्यवानाशी भेट झाली व त्यालाच वरायचे असें मार्शी ठरवून ती बापाकडे परत आली व तिने त्याला आपल्या पसंतीचहूल संगितले. त्यावेळी महर्षी नारद तेंदु होते. सत्यवान हा साविश्रीला रूपगुणादि गुणांनी सर्वतोषिर योग्य वर आहे, पण तो अस्यायुषी असून बरोबर एका वर्षाने त्याचे प्राणोत्कमण होईल; म्हणून साविश्रीने अन्य वर शोधावा, असें नारदांनी तिला सुचविले. अश्वपति-राजांच्यांही तसेच मत पडले. पण त्यावर, सत्यवान गुणी वा दुर्गुणी असो, धनवान वा निष्काळन असो, दीर्घायुषी वा अल्पायुषी असो, कसाही तो असो, त्याला नी एकदा मनाने वरले आहे, अन्यवराचा आतां मी

नुक्ता विचाराही करणे शक्य नाही, असें सावित्रीने आपल्या पित्याला विनयपूर्वक पण निश्चयाने सांगितले. सावित्रीचा तो हृद-निश्चय पाहून नारदांनी, सत्यवानाच्या अस्पायुभ्याबद्दल कुठेही गवऱ्यावा न करता तिचा विवाह त्याच्याची करून देण्याचा सल्ला राजाला दिला. त्याप्रमाणे अश्वतीने आपली कन्या सत्यवानाला विशीर्षूर्वक अर्पण केली.

तेव्हांपासून सुकुमार असलेली ती राजकन्या सावित्री परिगृही आपल्या हृद सासुलासन्यांची सेवा करीत अरथंत राहू लागली. बाष्पतः ती आनंदी दिसे, पण अंतर्यामी पतीच्या आयुष्याचे दिवस मोजीत अस्थंत दुःखी अंतःकरणाने ती काळ कंठीत होती.

सत्यवानाच्या आयुष्याचे आतां चार दिवस उरले आहेत असें पाहून सावित्रीने तीन दिवस अस्थंत कडकडित असा. उपास करून 'पिरात्रीप्रत' केले. चीम्या दिवशी सकाळी सत्यवान नेहमीप्रमाणे कंदमुळे य लाकडे आणप्यासाठी निघाला असतां सावित्री स्पाच्याबरोबर खशुराच्या परवानगीमें यनांत गेली. विचान्या सत्यवानाला आपल्या पुढे काय वाढून ठेवलेले आहे, त्याची अर्थोत्तच मुळीही कल्पना नव्हती. बाष्पतः आनंदी दिसणाऱ्या पण घटकेबटकेने समीप येणाऱ्या आपल्या पतीच्या मृत्यूच्या जाणि-वेने मनांनुन मय भीत झालेस्या त्या श्रीरोदाच सावित्रीच्या अंतर्यामी त्या समर्थी काय खळवळ चालू असेल, याची कल्पनाच करावी लागेल. लेखणी त्याच्ये वर्णन करूयास असमर्थ आहे.

नित्याप्रमाणे सत्यवानाने कंदमुळे गोळा करून आणिली, नंतर लांकडे तोहून त्याचा

भारा बांधला व तो झाडाशी उभा करून ठेवीत असतां, त्याच्या मस्तकांत एकाएकी तीव्र-वेदना होऊँ लागल्या. महणून तो बाजू-सच असलेस्या वडाच्या झाडालाली अस्वस्थ पणे निजाला. सावित्रीने मोठ्या धीराने त्याच्ये मस्तक उचलून आपल्या मांडीवर घेतले आणि घ्याला आपण भीत होतो तो काळ आला, असें एकदम ननांत येऊन, तिच्या दोळ्यांवार्टे अशुधारा वाहू लागत आहेत, ठोंच तेजस्वी वर्णाचा पण काळाकभिज असा एक अस्थंत दिव्य पुरुष तिला तिच्यापुढे उभा असलेला दिसला. आपले पंचप्राण एकवटून तिने मनाचा हिच्या केला व ती त्या दिव्य पुरुषाला महणाली, “महाराज, आपल्या स्वरूपावरून आपण देवलोहीचे रहिवाणी असावेत, असें वाटतें. यावेळी येये अकस्मात येऊन मला आपल्या दर्शनांना लाभ पडथिल्यांत आपला काय ठेश आहे वरं? देवा, आपणाला सावित्री” नमस्कार करीत आहे.” आणि असें यिम्मेपणाने महणून तिने मांडीवर सत्यवानाचे मस्तक असल्याने बसूनच त्याला हात जोडले. तेव्हां तो दिव्य पुरुष महणाला, “सावित्री, मी यम आहें. तुझ्या पतीची घटका भरली असल्या-मुळे त्याला घेऊन जाण्यासाठी मी आलो आहें.

सावित्रीची भीती खरी ठरली. प्रत्यक्ष काळच तिच्यापुढे उभा होता. पण आस्या प्रसंगाला तोड देण्यासाठी तिने कंघर कसली

१. नमस्कार करताना आपल्या नांवाचा उचार करण्याची जुनी प्रथा आहे. लियानी वाढून तीनदा हात जमिनीला लाढून नमस्कार करायचा असतो,

आणि मुळीही न कचरतां ती यमाला म्हणाली, “महाराज, मर्त्य लोकीच्या आम्हां मानवांना नेव्यासाठी आपण आपले दूत धाढत असतां, असे मी एकलं होतं. असे असतां, आपण जातीने येथे येव्याचे कष्ट कां घेतले ?”

यम म्हणाला “सावित्री, तू खरी पतिक्रता भाहेस आणि शिवाय अत्यंत कष्टप्रद असे त्रिरात्रीक्रत पार पाढलं आहेस. तुइयासारख्या पुण्यशील कुलक्ष्मीच्या मांडीवर मस्तक असलेल्या तिच्या पतीला नेव्यासाठी दूत धाढणे उचित झाले नसते. शिवाय सत्यवान म्हणजेही कुणी साधारण माणुस नाही, तर ऐन तारुण्य असतांही, आपल्या स्वतःच्या सुखाचा काढीचाही विचार न करतां, आपल्या शुद्ध मातापित्यांची सेवा करण्यांतच आपलं आयुष्य धालवीत असलेला एक असामान्य असा मातृपितृभक्त पुत्र आहे. त्याला नेव्यासाठी भी स्वतः येणेच इष्ट होतं.”

आणि असें म्हणून यमराजाने सत्यवानाचे प्राण आपल्या द्वारी घेतले आणि तो दक्षिणेच्या दिशेने जाऊ लागला.

सावित्रीने आपल्या मांडीवर असलेले पतीचे मस्तक अलगात उचलून खाली ठेवले आणि ती यमाच्या मागोमाग विमोषणाने जाऊ लागली.

तिला पाहून यम म्हणाला, “सावित्री, कशाला उगीच माझ्या मार्गे येत आहेस? आपल्या पतीची आणि स्त्राच्या मातापित्यांचीही तू उचम प्रकारे सेवा करून पतिक्रताधर्मांचे पालन केले आहेस. त्यामुळे तू पतीच्या क्रिंदावून मुक्त झाली आहेस.

तर आतां परत जा आणि स्थान्या और्ध्वदेहिकाची व्यवस्था कर.”

सावित्री हात जोहून यमाला म्हणाली, “महाराज, पतीला सोहून भी कुठं जाणार? जिये पति तिर्थे पत्नी, हा सनातन^१ धर्म आहे. त्याचं उलंघन भी कसं करू? चारीही पुरुषांची, धर्मं हा परमब्रेतु आहे, असे सज्जन म्हणतात. कारण धर्मविरच सान्या जगाची उभारणी आहे^२ आणि धर्मानेच त्याचे धारण होत असते. आम्ही मानवांनी जर धर्म सोडला, तर जगाच्या गाड्याला खील नाही का बसावची? नहाराज, जगाचं नियमन करप्याची जबाबदारी आपल्यावर आहे, आपण यमराज आहात तर सांगा, पतिक्रताधर्मांच उलंघन मी करावं का?”

यम म्हणाला, “सावित्री, माझे नुसतं नांव निधालं तरी तुम्ही मर्त्य मानव बाबरून जात असता; आणि तू तर प्रत्यक्ष माझ्या मागोमाग निर्भयपणे येत आहेस. एकदंच नव्हे तर अत्यंत गहन अशा धर्मविषयक गोई तू सूझपणे योलत आहेस. तुझे हे अलौकिक धैर्य आणि तुझे विचार पाहून मला तुझं कौतुक करावेस वाटतं. भी तुझ्यावर प्रसन्न आहें. तर आपल्या पतीच्या प्राणा वांचून मजजासून कोणताही वर मागून घे”

सावित्री म्हणाली, “महाराज, माझे शशर राज्यहीन आणि आंधळे आहेत.

६. “यत्र मे नीवते भर्ती स्वयं या यत्र गच्छति। मयापि तत्र गंतव्यं एव धर्मः सनातनः ॥

म. भा. वनपर्व.

७. “जगतः स्थिति कारणं... स धर्मः”
—शंकराचार्य, श. द. भा.

त्याची काढी आपण घेऊन चालला आहांत !
तिच्या विना आता त्याचे कर्ते निभावणार ?
तर त्यांना पुन्हा दृष्टि लाभून राज्य परत मिळायं
अशी माझी आपणाश्वल प्रार्थना आहे ”

यम म्हणाला, “ शावाल मुली, स्वतः-
साठी कांहीही न मागतो तूं रासूसाउन्याचा
विचार केलास हे तुळ्यासारख्या कुलझीला
शोभेसंच आहे, ठीक आहे, तुळ्या इच्छे-
प्रमाणे सारं होईल तूं आतां परत जा.”

असेहे म्हणून यम आपल्या मार्गाला लागला.
सावित्री पुन्हा त्याच्या मागोमाग बायला
लागली. चराच घेळ गेल्यामेंतर सावित्री अजून
आपल्या मागोमाग येत आहे, असेहे पाहून
यम मांग घलून तिला म्हणाला, “ मुली
मांग फिर. आपीच तूं युकुमार आणि
त्यांतच तूं अर्थत दुःखह असेहे चिराग्रिवत
फेळेले आहेह. तूं यक्की आहेह. तर आतां
पुढे येडं नकोस. मुली, मांग फिर.”

सावित्री म्हणाली, “ देचा, सारं जग
आपण निर्षुण निपटुर आहांल, असे म्हणतो.
पण मला तर आपण दयेचे सागर आहांत असं
दिसतं. महाराज, पतीच्या साम्रिध्यात असतां
मला यक्कवा कृता येईल ! आणि त्यांतच
आपणासारख्या सत्पुरुषाचा संहवास व वर
त्याच्या दयेची पालक. मी मुलीही यक्केली
नाही. सत्पुरुषाचा संहवास कधीही विफल
होत नसतो, असे सुभापित आहे.”

यम म्हणाला, “ सावित्री, तुंसे हे मधुर-
भापण म्हणजे सूक्ष्मांतरावर अमृताचा

८. “न चाफलं सत्पुरुषेण सहतं
ततः सतां संनियसेत्तमागमे ॥”

—ग. हा. ४ प.

यर्पाच ब्हावा तसें मला मासते. “ मुली, मी
तुळ्यावर प्रसंग आहे. पतीच्या प्राणांवाचून
आणखी एक वर माग.”

सावित्री म्हणाली, “ महाराज, पुत्र
होऊन वंश बांडाया भडणून माझ्या रित्यानें
जगन्माता सावित्री देवीची आराधना केली
असतां, देवीनें प्रथम होऊन, उभयवंशाचा
विस्तार करणारी कन्या तुला होईल, असा
यर दिला आणि त्यामुळे मी जन्माला आल्ये.
महाराज, माझ्या पित्याचा वंशविस्तार
होण्याला मी निमित्तकारण ब्हावें, अशी
विखियेचना दिसते. तर ती सार्थ होण्या-
साठी माझ्या पित्याला शंभर पुत्र ब्हायेत
अशी मी आपली प्रार्थना करते.”

यम म्हणाला, “ सावित्री, ठीक आहे.
तुळ्या इच्छेप्रमाणे होईल. आतां परत जा. तूं
फार दूरवर आली आहेतस, आतां यापुढे मी
ज्या लोकांत प्रवेश करणार आहेह, तेयें तुला
जातां येणार नाही. मुली, फिर माघारी.”

त्यावर सावित्री म्हणाली, “ महाराज,
मी दूर आल्ये आहे, असे कसे म्हणतां
येईल ? मी तर पतीच्या लक्ष्मिघच आहे,
महाराज, विचाह शाळा त्याच क्षणीच माझे
पंचप्राण मी माझ्या पतीला अर्पण केले आणि
आमच्या दोषांच्या प्राणांची एकच ज्योत
घनली. महाराज माझ्या हातून खरोलरीच
जर पतित्रताधर्माचं आचरण घडलं असेल,
तर माझ्या प्राणांनो पतीच्या प्राणांसास्त
कोणीही वेगळें करू शकणार नाही. ज्या
लोकांत पतीच्ये प्राण जातील त्या लोकांत
माझेही प्राण त्याच्या प्राणांवरोबर जातील.”

यम म्हणाला, “ मुली, तुला आलमविश्वास
दाडगा दिसतो. धन्य आहेत तुले मातापिता

की उपाना तुहयासारखी कन्या शाली. साधिनी, तुहया भाषणानें तू. मला अधिकाधिक प्रिय होत चाली आहेस. तर आपल्या पतीच्या प्राणादिना आगांची एक वर माग”

साधिनी महणाली, “महाराज, तम्य कुठांचा विस्तार करणारी कन्या तुला प्राप्त होईल, असा वर माझ्या पित्याला साधिनी देवीने दिल्याचें मी आतांच महटले. माझ्या पित्याला आपण शंभर पुऱ दिल्याने त्याचा बंद विस्तार होऊन साधिनीदेवीचा वर अर्पण करा होईल. आतो आपण मलाही शंभर पुऱ त्यावेत महणजे देवीचा तो वर पूर्णपणे करा शाल्यासारखें होईल. महाराज, जगन्माता साधिनीदेवीचा वर कर्ती विफल होईल का? महाराज, तो करा करव्याची जबाबदारी आसां आपणावर आहे. आपण खर्मराज आहात. मी अधिक काय सांगूँ?”

यम महणाला, “ठीक आहे, साधिनी, तुहया इच्छेप्रमाणे तुलाही शंभर पुऱ होतील. आतो परत जा. तू अख्यंत शिगली आहेह.”

आणि असें महणून यमराज पुढे जाऊ लागडा. तेहां साधिनी त्याला थांबून महणाली, “महाराज, शंभर पुऱ होतील असा आपण मला वर दिलात, माझ्या पतीचे प्राण तर आपण आपल्याबरोबर येऊन जात आहां! पति जिखेत शाल्याशिवाय मला ते पुऱ कसे लाभगार? महाराज मी पति-प्रता आहूं. क्याळा एकदा प्राण अर्पण केले त्यादिना अन्य पुरुषाचा नुसता विचार देखील माझ्या मनात येणे शक्य नाही, हे भी आपणाला का शांगायला हवें? आपण खर्मराज आहात. तर माझा पति जिखेत करून आपली दी पदवी सार्थ होऊ का.”

साधिनीने हे शब्द ऐकताच यम चपापला, पण शुणार्थीतज भानावर येऊन तो तिला महणाला, “साधिनी, आपल्या चारिच्यानें तू प्रथम मला या मर्यालेकी जातीने यायला लागलेल नंतर आपल्या चिकाईने तू मला याधून भरलेल आणि आसां आपल्या प्रगल्म विजारांची माझ्यावर आप पाहून तू मला आपलेले केलेस आणि आसां तर अरेह आपल्या चातुर्यांने माझ्यावर मात’ केली आहेस. मुली, शायास तुझी. भी तुहयावर पूऱीपणे प्रसन्न आहें. जा निरोक्षणे परत जा. तुझा पति जिखेत होऊन त्याला शीर्षयुक्त लाभेल आणि तुला पतिवियोगाच दुःख जन्मात कर्ती भोगार्थ लागणार नाही. तू अरेहरपर्यंत सौभाग्यवती राहशील.”

आणि असें महणून यमराजानें सत्यवानाचे प्राण आपल्या पाशांतुन मुक्त केले थे तो यमलोकीच्या मार्गाला लागला.

इकडे साधिनी सत्यवान निजला होता त्या वडाच्या लाडार्ही परत आली आणि तिने त्याचे मस्तक हलक्या हातानें पुन्हा आपल्या मांडीवर येतले.

गाढ कोपेतुन जांगे व्हार्डे तदूत सत्यवानानें डोळे उघडले आणि तो साधिनीला महणाला, “साधिनी, मला आत्ता एक भयेकर स्वप्न पडले. त्यात मी एक काळाकमिन्ह पुरुष माझ्या अगदी जखल आलेला पाहिला.”

साधिनी हलुवारणानें त्याच्या मस्तकावरून हात फिरवीत त्याला महणाली, “आर्य दिवलभर श्रम शाल्याने आपल्याला शीण .. “शिव्यात इच्छेत् पराजयम्” अशी रातुग्रामाची युति असुते,

क्षाला आहे. आपण थोडा वेळ विश्रांति पेतली महणजे वरं याठेल. मी आपल्यासाठी समोर हरा दिसतो आहे, त्यावर पाणी घेऊन येते.” असु महणून सावित्री सत्यानाला उठवून बसवीत आहे, इतक्यांत पोळ्याच्या टापा ऐकून आस्या आणि थोड्याच वेळांत पालखीत राजा तुमत्सेन व सत्यानाची आई तेंये आली. त्यांच्यावरोबर थोड्यावर बसलेले अनेक शाल्व सरदार होते।

तुमत्सेनाला आतां पुन्हा हृषि लामेली होती आणि ते शाल्व सरदार तुमत्सेनाच्या कपटी प्रधानाला ठार मारून त्याला त्याच्या राज्यात परत नेव्यासाठी पालखी घेऊन प्रथम ऋषीच्या आश्रमात गेले होते व तेथून ती सारी मंडळी सत्यान सावित्रीचा शोध करीत येंये आली होती.

सावित्रीच्या पातिप्रस्ताचीच ही सारी पुण्याई, त्यामुळेच हें सारं घडून आलें, हें वेगळे सांगायला का हवें?

ही कथा अर्थात रहस्यमय आहे. आपले चारिन्दू-चल, चिकाई आणि चातुर्य यांच्या जोरावर कुलस्ती प्रत्यक्ष मृत्युवरही मात करू शकते हें तर त्यांत दाखविले आहेच. एन भाणलीही एक रहस्य त्यांत आहे. पुन द्या वैश्विस्तार करून पितरांचा उदार करीत असतो, अशा कस्तेने पुरागकालीं पुत्राला कन्येपेशां प्राप्तान्य दिले नेले आणि पुत्रावहूलच्या कस्तनाची मजल, निपुणिलाला स्वर्ग नाही असें मानव्यापर्यंत जाऊन पोचली. आजही त्यामुळेच पुन शाला कीं आनंद मानव्यांत येतो आणि कन्या शाली कीं नाक मुरहण्यांत येते. सावित्रीच्या प्रस्तुत क्येंने पुन्हविषयक त्या कल्यानाच्या मुलावरच धाव

शातला आहे. पुन आपल्या एकठ्याच्या कुलाचा विस्तार करतो, तर पतिक्रता कन्या उभय कुलांचा महणजे आपल्या पतीच्या उद्भृत पित्याच्या कुलाचाही विस्तार करू शकते, असें दर्शवून कन्येचे पुत्रापेशां प्राप्तान्य या क्येंने प्रस्थापित केले आहे. लिंगांच्या अभिजात अशा निशा, मनोर्धैर्य, चातुर्य इत्यादि गुणांचे उत्तम प्रकारे आविष्करण करून पतिक्रतापर्माची महती सांगणारी इतकी प्रभावी कथा अन्यत्र आढळपार नाही. तिचा आभार घेऊन सावित्रीचा अत्युच्च आदर्श कुलशिंगापुर्डे सुत असावा एतदर्थे आपल्या धर्मशास्त्रकारानीं वटपीणिंगेच्या दिवशी वडाची पूजा आणि उपवाश यांची योजना बुद्धिपुरस्तर केलेली आहे. त्याचा लरा अर्थ समजून येण्याची पर्वां न करतो, वायका हा उपास जन्मोजन्मी तोच पति मिळावा महणून करतात असें महणणीं रास्त नव्हे.

आपण भरल्या क्यालाने, जार्ये, महणजे, शेवटपर्यंत सौन्याग्यकी असार्वे, अशी मनीषा प्रयेक कुलस्ती स्वाभाविकपर्यंत आपल्या उराई भस्त्वा असते. वटसावित्रीचे प्रतत्या मनीषेला व्यक्त स्वरूप देणारे असुल्यामुळेच आपल्या लिंगा तें निशेने करीत आस्या आहेत. बुद्धिवादानीं ती निशा नाहीशी करण्यासाठी जंग जंग पलाडले तरी अजून ढललेली नाही.

देव करो आणि ती निशा यावतचंद्र-दिवाकरी कायम टिको.

ॐ वरसद

याला म्हणतात व्यक्ति....

तसें म्हटले तर आमचे मेहेतावसिंग म्हणजे स्वभावानें अस्यंत दिलदार होते. अतीथीअभ्यागताची जातीनं चौकशी करीत. कुणीही याचक त्यांच्या दारांनुव विनम्र इठेऊन जात नसे. दानधर्म करावा तर तो मेहेतावसिंगानीच असें सारा गांव म्हणे. बोलण्याचालण्यांतही ते सर्वोदी मनमिळाकूपणानं असत.

पण एका बाबतीत मात्र त्याचा तुनेवाईक-पणा असे. वास्तविक पाहातां त्या काळी आमच्या लोकांत घरोघरी एक सामायिक गुडगुडी ठेवलेली असे. त्यांनुनच सारे जण हुका पीत. मेहेतेवासिंगानी मात्र आपली गुडगुडी वेगळी ठेवली होती. ती ते दुसऱ्या कुणाला कधीही देत नसत आणि दुसऱ्या कुणाची गुडगुडी आपण कधी वापरीत नसत. त्या बाबतीत त्यांचा कटाश असे.

एकदां आमच्या धरी लग निशांले होते. त्यासाठी वरीच पाहुणमेंद्रवी गोळा झाली होती. त्यांत गंगासिंग नावाचे आमचे एक व्याही आलेले होते. गंगासिंगाना मेहेता वसिंगांच्या बैठकीच्या शेजारचीच खोली देण्यात आली होती. सकाळी नास्ता झाल्या वर गंगासिंग आपल्या नोकराला म्हणाले, “ जा रे, ती पाहा शेजारच्या दालनांत गुडगुडी ठेवलेली दिसते आहे ती चरा वेळ थेऊन ये पाहू. सकाळारासुन मला हुका मिळालेला नाही.”

नोकर मेहेतावसिंगाजबळ येऊन त्याचा हुक्म नागू लागला. तेथां ते त्याला म्हणाले, “ यांब जरा हं, मी योडवाच वेळांत तुमच्याकडे दुसरी गुडगुडी थाहून देतो. पांन मिनिंदांत येईल वच ” असें म्हणून मेहेतावसिंगानी

आपल्या नोकरास त्यासाठी हाक मारली. इकडे गंगासिंगाचा नोकर स्यांच्या खोलीत परत आला आणि मेहेतावसिंगानी आपली गुडगुडी दिली नाही. ते दुसरी धाढत आहेत असें गंगासिंगाना सांगितले. ते ऐकतोंच गंगा-सिंगांची मिळास गेली. ते संतापून नोकराला म्हणाले, “ काय ? गुडगुडी देत नाही, टीक आहे. हा मासा उघळ उघळ अपमान आहे. चल मासा विस्तारा वांध. मी हा परात इतःपर पाणी पिण्यासही राहणार नाही. उचल आपले सामान.”

गंगासिंग म्हणजे एक बडे प्रस्थ होते. त्यांची आदलाआपट सुरु होताच, गंगासिंग संतापले आहेत, असें सारीकडे झाले. मेहेतावांच्या कानी गोष्ट पदतांच, ते विचारे स्वतः आपली गुडगुडी हाती थेऊन गंगा-सिंगांच्या खोलीत आले व त्यांना शांतपणे म्हणाले, “ ठाकूरसाहेब, आपला गैरसमज झालेला दिसतो. तर आम्हाला क्षमा करा. ही व्या गुडगडी. आणि असें म्हणून मेहेतावांनी कधीही कुणाला न दिलेली आपली गुडगुडी गंगासिंगाना दिली.

गंगासिंग त्यामुळे अर्थातच शांत झाले. मात्र मेहेतावांनी इतःपर कधी असा प्रसींग पुढा येक नये म्हणून गुडगुडी कधी तोडाला लावली नाही. त्यानों आपले व्यसन सोडलेले पण करारीपणा सोडाला नाही ! याला म्हणतात व्यक्तिमत्त्व.

१०. उत्तर हिंदुस्थानासील एका युद्धाने सांगितलेली एक सत्यकथा.

सन्दर्भ प्रकाशन कार्यालय :

१ ओषेनदन रोड, मुंबई नं. ७

फोन ३५८४१२३

मेटण्याची वेळ :

सकाळी ९ ते ११

सेवेसी श्रुत होय....

गेल्या साळी सदर्माने वाचकांना पोडधो-पचार पूजा व श्रीगणेशपूजेची अशा पोथ्या मेटीदाखल दिल्या. त्यांनी तिथे स्थागत उत्तम प्रकारे केल्याने, उत्तेजन मिळून मागल्या अंकावरोवर सुलभ सुंच्या व पूजेची पोंधी भेट महणून घाडाई. तिथे नुसते स्थागतच नम्हे तर कोतुकही आमच्या अपेक्षेबाहेर झाले. पुष्कळांनी पत्रे लिहिली, भरामर वर्गणी पाठविली, नवे वर्गणीदार यनविले, आणि भेट व देणग्याही देऊ केल्या. वर्गणीदारांनी सुंच्या अंदाजायाहेर वाढल्याने कोही नव्या वर्गणीदाराना घाडाच्यासाठी अंक उरले नाहीत. मुदेवाने पोंधीच्या प्रती अधिक छापलेल्या असल्याने, त्या लेखक्या त्याना घाहू शकली. अंक न घाडल्यावहाल त्यांनी आम्हाला ल्हाम करायी.

दिलेल्या या उत्तेजनावहाल आम्ही सर्वांचे अर्थात उपकृत आहोत. त्यांनी 'सदर्माशर' असाच लोम सउत ठेवावा, ही विनंती.

आतोपर्यंत 'सदर्माने' वाचकांना तीन पोथ्या दिल्या. त्यांचा ज्या प्रकारे स्वीकार क्षाला व प्रांवर पवं आली आणि प्रत्यक्ष मेटीतही संभाषणावरून समजले, त्यावरून आज समाजात आपल्या धार्मिक विधि वा आचारांवहाल यादती भूक निर्माण होत आहे, असे दिलें. सुंच्या व पूजेची पोंधी तर अनेक मुहूर्दांच्या हुद्द्याल चाळून निष्ठली व आमची एक नोठी निकट त्यामुळे भागली असे अनेकांक्षून समजले, यन्याच वाचकांनी तिचा प्रयत्न उपयोग करण्यासही सुरुयात येती आहे! रस्तेला नवितक महणून येणाऱ्या एका मुहूर्दाने तर, देव असो वा नसो, अजून लातरी नाही, पण सुंच्या व

पूजा रुढ क्षाली तर समाजाला नवी शिस्त लागेल आणि आज कोलमढत असलेले त्याव्यंग गाडे, पुढा मार्गावर येईल, अशी दिचारांती आपली खात्री क्षाल्याने, आपण रोज सुंच्या व पूजा स्नानानंतर वाचायला मुहायात केली आहे, असे मुहाम भेटून तांगितले!

सदर्माला पाहून अधिक ते काय हवें असणार? ठिगमीला नुकती योदीशी कुकर मारप्यांचे कार्य जरी त्याच्या हातून झाले तर तो स्वतःला फृतकृत्य समजेल. काय संक्षेपाचा दाता भगवान त्याच्या पाठीशी आहेच.

आतोपर्यंत वाचकांक्षून मिळालेल्या उत्तेजनामुळे, आतो या अंकावरोवर श्री यटसाविभीच्या पूजेची पोंधी भेट महणून त्याच्याकडे घाडत आहो. आमच्य भगिनीना ती उपयुक्त होवो; अशी प्रभुचरणी प्रार्थना आहे. तरी ती हास्यांचे वाचक भगिनीनी कळविल्यास आम्ही उपकृत होऊ. त्यावरून सदर्माला आपले पुढील घोरण ठरविण्यास साहाच्य होईल.

हार्दिक उहाकार्य दिल्यावहाल सर्वोना अनिवादन. सदैव असाच लोम असो ही पुनर्व विनंती. ॥३५ तस्तु॥

विनंति असो की....

(१) परगविच्या वर्गणीदारांनी वर्गणी हुपर्या मनिओर्हीने घाडावी. चेक, ड्राफ्ट वा पोस्टल ऑर्डरने घाहू नये.

(२) जुन्या वर्गणीदारांनी वर्गणीक्रमांक अवश्य लिहाया.

(३) नाय व पता मुवाच्य व संपूर्ण लिहिण्यास वितरून नये.

हत्तीना पळविले....

मानसोपचार करणाऱ्या हॅस्पिटलच्या वार्डस्टाल एक रोगी आपली उजळ्या हाताची दोन बोटें ढाव्या तळहातावर एकसारखी जोरजोराने आपद्धन मोठमोठ्याने आयाज करीत होता. डॉक्टर फिरतीवर आले, तेव्हारे हे काय करतो आहेत महणून त्यांनी त्याला विचारले.

रोग्यानें उत्तर दिले, “हा आयाज कून मी येथेल्या हत्तीना पळवून लावीत आहेहे.”

त्यावर डॉक्टर त्याला महणाले, “अरे वेळ्या, येणे हजार मैत्र दूरपर्यंतही हत्ती नाहीठ. उमाच कां हा चाळा करतो आहेहे?”

रोग्यानें उत्तर दिले “लाठ ना! हत्ती हजार मैल्यार्यंतही नाहीत ना! तर मग

मासें हे बोटे वाजविण्यून यशस्वी हालें आहे. त्यामुळे एकाही हत्तीची येते येव्याची शारीरीकांडी नाही.”

आणि अंते गहणून तो पुढ्हा जोरजोराने बोटे दुसऱ्या हातावर आपटू लागला.

आज आपली अवस्था वरील रोग्याप्रमाणे शारीरी आहे. “गरीबी हटाव” अशी घोषणा आपण मोठमोठ्याने करीत आहोत आणि आपण स्वतःला गरीबी सोडावी लागत नसल्यामुळे ती परिणामकारक होत आहे, असे आपण समाधान मानीत बसलो आहोत!

गरीबी मात्र ज्यांना आहे ती त्यांची तशीच आहे, किंवद्दुना जे गरीब नव्हते असेही लोक आतां गरीब होत आहेत. दुर्दश भारताचे!

इतर तपशीलसंवेदी माहितीचे निवेदन

१. प्रकाशन स्थळ : ९ ओवेनडन रोड, मुंबई ७.
  २. प्रसिद्धीचा नियतकाळ : दर जीव्या महिन्याच्या पदिल्या तारखेला
  ३. मुद्रकार्ये नांव : भालचंद्र उपासनी. राष्ट्रीयत्व : भारतीय. पत्ता : ९ ओवेनडन रोड, मुंबई ७
  ४. प्रकाशकार्ये नांव, राष्ट्रीयत्व, पत्ता : वरीलप्रमाणे
  ५. संपादकार्ये नांव : गो. म. नवाये, राष्ट्रीयत्व, भारतीय. पत्ता : ९ ओवेनडन रोड, मुंबई ७
  ६. एकूण भांडवलाच्या एक टक्क्याहून अधिक भांडवल पातलेल्या भागीदार व्यक्तीसह इतरवाच्या मालकांची नार्ये व पते— गो. म. नवाये, ९ ओवेनडन रोड, मुंबई ७
- मी भालचंद्र उपासनी जाहीर करतो की, वर दिलेला तपशील माझ्या माहितीप्रमाणे व समझूतीप्रमाणे सरोबर आहे.

भालचंद्र उपासनी, प्रकाशक

मुद्रक व प्रकाशक : भालचंद्र उपासनी, सदम्बे प्रकाशन, ९ ओवेनडन रोड, मुंबई ७

मुद्रणसंस्थक : मैत्र दिविन च्यूरो, निराय, मुंबई ४